

Lucie Štorchová

Alžběta Johanna Westonia — rara avis
v humanistické *res publica litteraria*?

Otevřeme-li první knihu básnické sbírky *Parthenicon*, staneme se ve třech skladbách (označovaných tradičně čísly 47–49) svědky humanistické intelektuální přestřelky. Důvod k ní zavdala Westonia, když v první básni vyzývá s patřičnou dávkou falešné literární skromnosti právníka Jana Hellera, aby ji poučil o nových pravidlech metriky — jeho hexametr má totiž sedm stop! Na následující straně odráží Heller toto popíchnutí s humorem a svaluje odpovědnost na samotnou básnířku či spíše na její obraz opírající se o hůl, který spatřil ve snu. Podobnou berličku si prý přibral na pomoc Vulkán (jehož se patrně nešťastný hexametr týkal), proto stopa navíc. Westonia přechází do protiútoků: svoji otázku myslela vážně a na poučení o zákonitostech časomíry trvá. Ostatně kdo jiný by měl vytrhnout ženu z nevědomosti než tak vzdělaný básník. „Má Athéna nemá mnohostopé básníky v lásce!“ triumfuje.¹

Výměna názorů o „kulhavému hexametri“ možná současného čtenáře poezie zaskočí. Rozpaky jen vzrostou, bude-li sbírkou listovat dál a narazí-li na množství příležitostných poetických hříček, básní na dobově oblíbená témata a ukázek korespondence „malostranské Sapfo“ s humanistickými učenci. Kde dnes hledat klíč k poezii, již charakterizuje neochvějný rytmus časoměrných veršů,

uhlazená latina a řada narážek na antickou mytologii, citací či jazykových hříček — tedy něco, co navzdory sebelepšimu překladu zůstává modernímu laikovi zcela nepřístupné? Jak vdechnout těmto básním smysl, jak je aktualizovat? Autora jistě přiblížíme, poukážeme-li na jeho životní osudy, jež jako by se zrcadlily v samotné tvorbě. Jen málokdo se zdá být vhodnějším kandidátem než naše básnička — poloviční sirotek usilující svými verši o ztracený rodinný majetek, dospívající duše zmítaná básnickým vytržením, milující manželka umírající po četných porodech necelý měsíc po třicátých narozeninách...

Na několika následujících stranách se pokusíme nabídnout jiný pohled. Soustředíme se na specifické postavení naší básničky v dobovém intelektuálním provozu a pokusíme se naleznout jeho ozvuky ve Westoniiných verších a listech. Zcela jistě se nám zázračně „neotevře“ celé její dílo, ani se jednou pro vždy nevyřeší otázky po možnostech a smyslu jeho čtení. Nejde nám ostatně o pravdu, ale o interpretaci. Od sklonku 19. století popisují badatelé renesanční humanismus jako „epochu zrodu“, zrodu novověké individuality, racionality, vědy... Fenoménů, které položily základy našemu každodenně zakoušenému světu. Ponechme ovšem pro chvíli tento problém stranou a pokusme se humanismus uchopit jako intelektuální hnutí založené na svébytné učenecké výměně připomínající hru s předem stanovenými pravidly.

Res publica litteraria, celoevropská obec humanistických vzdělanců, představovala pole, na němž se tato výměna odehrávala. Abstraktní učenecký stát lze nejuvýstižněji připodobnit k spontánně se rozšiřující síti, v jejíž jednotlivých uzlech se nacházejí konkrétní humanisté, které místo vláken spojuje hojná korespondence, výměna darů (spíše duchovních než hmotných: básní, rukopisů a knih) a spolupráce na nejrůznějších edičních či literárních projektech. Styk mezi vzdělanci zajisté nebyl na přelomu 15. a 16. století, kdy začal humanistický estetický

názor pronikat do záalpských oblastí, žádnou nevidanou novinkou. Humanistická komunikace se ovšem od předěšlých forem lišila: nezaštiřovaly a neomezovaly ji řádné tradiční instituce a byla zalořena téměř výhradně na sekulární bázi. Síř kontaktů se v průběhu desetiletí s přibývajícím počtem vzdělanců stále zahuřřovala, až se samotná *res publica litteraria* proměnila v „instituci“ s nepsaným, ale pevným řádem a množstvím seberegulačních a reprodukčních mechanismů.

Jak probíhala humanistická komunikace? Hlavním médiem virtuálních styků mezi humanisty byl samozřejmě dopis: bez epistolární formy by dokonce humanistická komunikace nebyla vůbec myslitelná. Humanistická korespondence ovšem často postrádala současný intimní či úřední rozměr, a to po stránce formy i volby témat. Prostřednictvím listu se začínající adept básnictví pokoušel získat ohlas u osobností, které v hierarchii „humanistické republiky“ zaujímaly určité postavení. Na dopisním papíře stejně jako v přilořené básni bylo možno rozehrát ty nejjemnější finesy lichotek, obdivu a proseb. Dopis byl nositelem konkrétních zpráv, ale „informoval“ i jinak: prezentoval pisatele i adresáta před tváříd učenecké obce — tiskem vycházely celé sbírky korespondence a dostaly se v autentické podobě do rukou desítek zájemců. S vydáním korespondence se ostatně setkáme i v již zmíněné Westoniině sbírce *Parthenicon*. Nelze se divit, že formální podoba listu podléhala striktním pravidlům. O stylistické vytříbenosti tohoto řánu poučovala řada příruček, které kromě teoretických úvah nezřídka obsahovaly i praktickou část s ukázkami.

Se zvládnutím *ars epistolandi*, umění dopisovat si, se ovšem brána do vzdělanecké obce automaticky neotevřela. Dopis byl pouze jedním z mnoha literárních útvarů, jeř si musel adept učenectví osvojit — naprostý základ samozřejmě představovala aktivní znalost latiny či v lepším případě dalších jazyků Písma; pro bezchybnou poetickou

produkcí bylo navíc zapotřebí se bez klopýtnutí pohybovat v antické časomíře (tedy žádné „kulhavé hexametry“). Teprve takto připravený jedinec mohl podstoupit ritualizované přijetí mezi humanistické vzdělance a postupně kontaktovat některého z literátů ve svém bližším okolí, pod jeho protektorskými křídly zakusit další specifika literárního provozu a posléze dál své kontakty rozmnožovat. Virtuální styk mohl přerůst v reálné setkání, třeba během studijních cest. Jak uvidíme i na příkladu Westonie, tvořilo nedílnou součást seznamovacího a komunikačního rituálu stálé konstruování a rétorické upevňování „přátelství“. Stejně jako v případě dopisu je ovšem nutné při interpretaci humanistické kategorie „přátelství“ (*amicitia*) odhlédnout od současného intimního rozměru tohoto vztahu — „přátelství“ představuje v tomto výkladovém rámci spíše intelektuální instituci.

V humanistických textech je často explicitně vyhlášována rovnost mezi jednotlivými členy *res publica litteraria*. Již literární autority druhé poloviny 15. století odmítaly v korespondenci užívat plurál majestikus a doporučovaly po vzoru antické epistolografie tykání. Vzdělanec neměl přistoupit na nerovný vztah i z dalších důvodů. Alespoň podle některých příruček měl pisatel či rétor ovládnout umění přizpůsobit svůj projev auditoriu — to v korespondenci *de facto* vylučovalo projevy nerovnosti, jelikož z přílišného sebeponižování pisatele mohl adresát paradoxně usoudit na nedostatek úcty k vlastní osobě. Atmosféře humanistické rovnosti také nahrával koncept literární urozenosti (*nobilitas litteraria*), jíž bylo možné dosáhnout pouze vzděláním, a nikoliv krví. Přes neutuchající ujišťování o rovnocenném partnerství obou komunikujících stran ovšem v *res publica litteraria* narážíme na stopy hierarchie.

Proces budování statusu ve vzdělanecké komunitě patří k složitým badatelským tématům, avšak na nejobecnější rovině lze říci, že humanista zvyšoval svou prestiž několika způsoby, které spolu navzájem souvisejí. Všechny

ny tyto cesty jsou přitom opět úzce vázány na specifickou jazykovou kompetenci, jíž musel každý humanista disponovat. Nejzřejmější cestou ke slávě byla jistě literární tvorba — jak původní, tak ediční práce. Edice klasických děl (nejednou na základě teprve nedávno objevených rukopisů) přitom nehrály druhořadou roli — byl to totiž právě editor a komentátor, kdo nastavoval a přepisoval jazykové normy. Udržovat kontakt s takovou osobností znamenalo v humanistické komunikační síti skutečný kapitál. Renomé si humanista rovněž vytvářel prostřednictvím odvolání na jména jiných humanistů, když se prohlašoval za jejich žáka či přítele. Odkaz na styk s významnou osobností zvyšoval atraktivitu toho kterého humanisty v očích dalších adresátů i zájemců o kontakt a současně hodně vypovídalo o jeho „intelektuální genealogii“. Posílit své postavení mezi dobovými učenici si zkrátka žádalo vytvářet a udržovat kontakty. Budování sítě kontaktů se přitom obešlo i bez rozsáhlých děl — humanistický autor se v takovém případě soustředil „pouze“ na příležitostnou poezii. Přitažlivost humanisty v očích jeho současníků ovšem zvyšovala i řada dalších faktorů; symbolickým kapitálem se mohlo stát samotné jméno autora, pokud nabízelo možnost vytvářet efektní slovní hry. Jen pro příklad: všemi obdivovaný Paulus Melissus (vlastním jménem Paul Schede), s nímž si dopisovala i Westonia, si latinizovaný pseudonym vytvořil z křestního jména své matky Mélisse. Všem svým současníkům včetně naší básnířky tak zavalil příležitost k aliteračním hříčkám typu „Melissovy medotekoucí melodie“ a jiným narážkám, například na iniciály svého pseudonymu (PM), které se v dobovém úzu používaly i jako zkratka pro spojení „velký básník“. Být *Poeta Magnus* s sebou zkrátka kromě občasných finančních zisků přinášelo i kapitál jiného druhu, což je ostatně jedna z možných odpovědí na otázku, co aktéry této hry motivovalo k zdánlivě samoučelnému literárnímu pachtění.

V době, kdy začala Westonia usilovat o místo v učené obci, humanistická vzdělanost v českých zemích již dávno zdomácněla. Humanismus byl až na výjimky samozřejmě stále elitní záležitostí, ale zdaleka již ne tak exkluzivní jako třeba v polovině 16. století, kdy tehdy nejangažovanější mecenáš Jan st. Hodějovský z Hodějova stěžil napočítal ve své básnické družině patnáct stálých korespondentů. Poté co se humanistické curriculum definitivně prosadilo na pražské univerzitě (jezuitské školství jím disponovalo automaticky), začal narůstat počet osob schopných dostát literárním normám a vstoupit do humanistické komunikace. Dvě generace čerstvých absolventů působících na regionálních školách se přičinily o to, že vznikla městská humanistická centra, zatímco dříve dominovala na českém území pouze Praha. Podíl na „zahuštění“ dobové komunikační sítě měl také rudolfínský dvůr, který přitahoval řadu vzdělanců. Změna obecného vzdělanostního niveau s sebou rovněž přinesla novou generaci talentovaných básníků, Westoniiných starších vrstevníků. Jako první z nich se etabloval Jiří Carolides, mistr drobných žánrů, korunovaný vavřínovým věncem v roce 1596, kdy se již postupně prosazovali i mladší básníci jako Jan Campanus, Pavel z Jizbice a Michael Pečka z Radostic.

Ve srovnání s nimi byly Westoniiny výchozí podmínky pro průlom do velkého humanistického světa zcela odlišné a řekněme rovnou, že mnohem výhodnější. Typická kariéra pozdního humanisty, který pocházel z českých zemí, se odvíjela následovně: po prvním seznámení se základy latiny na partikulární škole následovalo studium na pražské akademii spojené podle okolností s návštěvou zahraniční univerzity — nejčastěji některé z říšských; humanista posléze sám učil na několika městských školách a nakonec se většinou rozhodoval mezi dráhou protestantského faráře, což bylo spojeno s dalším studiem, a sňatkem s vdovou po některém z měšťanů. Skutečně jenom málokterý měšťanský synek měl takové štěstí jako

Pečka z Radostic, že mohl díky zájmu svého otčímá vyrazit za vzděláním do Uher a později až do Štrasburku nebo Neapole.

Westonia se ovšem mohla pochlubit zázemím ještě o poznání kultivovanějším. Na formální vytríbenosti jejího stylu se podepsal především celoživotní pohyb ve vysoce elitním prostředí, kde byl intelektuální výkon samozřejmostí. Na rozdíl od prakticky orientovaných základů se Westonii dostalo klasického vzdělání. John Dee, s nímž její otčím Edward Kelley dlouhodobě spolupracoval, najal v roce 1588 pro Westonii soukromého učitele — trpělivého Johna Hammonda (Hammonia). Westonia se k němu s díky přihlásila v jedné ze svých prvotin a současně tak před tvář humanistické obce představila svůj „intelektuální rodokmen“. Na formální úrovni jejích pozdějších básní se tedy podepsal především fakt, že pod odpovědným vedením rozvíjela svůj talent již od šesti let. Westoniino zázemí lze interpretovat jako mnohonárodnostní či dokonce nadnárodní: „předci v Anglii, potomci v Germánii — tam kolébka, zde domov a příslušnost“, taková slova vložil ve fiktivní autobiografické básni Westonii do úst Jiří Martin Baldhofen.² Básniřka se ovšem brzy zařadila do komunikační struktury, která probíhala na jiné než národní bázi, a také se s ní identifikovala, což jí nikterak nebránilo, aby se zjištěně neprohlašovala za exulanta trpícího více než Ovidius či poeticky netoužila po anglickém „zemském ráji“.³ Přistoupíme-li na nadnárodní povahu humanistické *res publica litteraria* a jejích mechanismů, je zbytečné ptát se po „národní příslušnosti“ Westoniiny poezie.

Při čtení jejích veršů a korespondence se dozvídáme ledacos o fungování humanistické učenecké obce i o pozici, již v ní naše autorka zaujímal. Jak už bylo řečeno, Westonia disponovala lepší „vstupenkou“ do komunikační hry než kdokoliv z jejích českých současníků a náležitě toho využila již v raných básnických pokusech. Nedlouho po otčímově smrti — tedy ve čtrnácti letech — se

začala s prosebnými verši obracet kromě císaře na přední zemské úředníky a církevní hodnostáře (Petra Voka z Rožmberka, Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic či Bartholda Pontana) a na představitele dvora blízké císaři (císařova rádce Barvitia či dvorního kapelníka Filipa de Monte). Většinu těchto básní čtenář nalezne v úvodní části edice, kterou drží v ruce. Úzký styk s rudolfínským dvorem ovšem udržovali všichni významnější básníci, snad jen s výjimkou Campana, vázaného výhradně na utrakvistickou univerzitu. S Kelleyho kauzou můžeme spojit i verše věnované bratřím Maiovým (Mikuláš byl správcem jáchymovských dolů a členem apelačního soudu, Ekbert působil na dvoře jako diplomat) nebo prosby adresované právníkům jako Jan Heller. Na rodinné zázemí ukazuje korespondence, kterou vedla s nevlastním strýcem Jindřichem Domináčkem z Písnice či Oswaldem Crollem, rodinným lékařem a paracelsiánským alchymistou.

Pro navázání kontaktů s opravdovou humanistickou elitou potřebovala Westonia prostředníka, který by dostál dobovému rituálu a doporučil nebo přinejmenším doručil její první rozsáhlejší sbírku *Poemata* (1602) do povolaných rukou. Jakkoliv totiž byla Westonia schopná dostát formálním požadavkům dobové intelektuální výměny, stěží by dokázala své dílo sama fyzicky předat — jako žena například nemohla podniknout *peregrinatio academica* (studijní cestu po univerzitách a humanistických učencích). Intelektuálním protektorem se stal vydavatel *Poemat*, slezský humanista Jiří Martin Baldhofen. Tento „básník přesličného ducha“, jak tvrdila dobová chvála,⁴ se s Westonií seznámil patrně na přelomu století během svého pobytu u dvora. Kromě rodné Zaháně⁵ získal pro její verše auditorium především v Leidenu, kde studoval na univerzitě spolu s Pavlem z Jizbice v zimě 1602–1603. Vedle Daniela Heinsia a Jana Dousy, jejichž jména se teprve zapisovala do širšího humanistického povědomí, se zde Baldhofenovi podařilo pro Westonii získat proslaveného

básníka Paula Melissa, ale především Josefa Scaligera, jednoho z nejvýznačnějších dobových vzdělců (tedy vedle Iusta Lipsia, jehož Westonia také oslovila; na dopis však patrně neodpověděl)⁶. Již při prvním seznámení s jejími spisy vyjádřil Heinsius naději, že Westonia bude pro *res publica litteraria* přínosem. Dopis, který Scaliger zaslal Westonii v listopadu 1602, je (stejně jako její odpověď) ukázkou humanistického seznamovacího rituálu — Scaliger v něm nešetří obdivem, lituje, že se teprve nyní dozvídá o „takovém ctnostném divu“, a po odkazu na Baldhofena přistupuje přímo k žádosti o přátelství. Westonia se klaní Scaligerovu jménu (ozdobenému rodinnou humanistickou tradicí) a jako „všichni vzdělanci“ obdivuje ctnost, již měl věhlasný humanista prokázat ve své korespondenci s lustem Lipsiem. Tvrdí, že není hodna Baldhofenova doporučení, plně se odevzdává do Scaligerových rukou, které stokrát líbá, a slibuje vytrvat v humanistické vzdělanosti.⁷

Byl to také Baldhofen, kdo v Leidenu kromě „uznání a přízně velkých mužů“ sbíral pro Westonii pochvalné ohlasy, aby mohly být později vytištěny, posílal jí do Prahy knihy a zadával „poetické zakázky“ (např. na mravoučnou báseň pro sestru Markétu chystající se uzavřít sňatek).⁸ Baldhofen do jisté míry stál i u zrodu Westoniina kultu. V epilogu ke sbírce *Poemata* totiž barvitě popsal její výjimečnost; celkový obraz i jednotlivé argumenty akceptovali pozdější obdivovatelé a používají se dodnes (urozenost, vynikající znalost pěti jazyků, chvála povahových vlastností...)⁹. Spolupráce přinášela oboustranné navýšení symbolického kapitálu — díky prosazování Westoniina díla přicházel sám Baldhofen do kontaktu s renomovanými humanisty, propagoval vlastní editorskou práci a jeho jméno se stalo součástí prestižních textů. Westonia navíc před tváří celé *res publica litteraria* opakovaně uznávala Baldhofenovy zásluhy o vlastní věhlas, což jí umožňovalo skromně tvrdit, že na šíření vlastních „breptů“

nemá podíl.¹⁰ Baldhofen patrně doufal, že literární přátelství a spolupráci završí sňatkem, a byl (podle Westonie „nepochopitelně“) roztrpčen, když se vdala za právníka a diplomata Jana Leona z Isenachu.¹¹ Manželství s tak významným mužem znovu svědčí o tom, jakou hodnotu mělo mezi dobovými vzdělanci básnické renomé, jelikož Westonia rozhodně nepatřila mezi bohaté nevěsty.

Dalším poslem dívčina básnického génia se stal novoměstský lékař Matouš Deník, který zprostředkoval výměnu veršů s již zmíněným Jiřím Carolidem, a erfurtský učenec Wolfgang Gruningius, jehož básně šířila na oplátku mezi svými přáteli zase Westonia.¹² Povinnou reciprocitu humanistických kontaktů si dobře uvědomovala — „za dar se odměním darem / a píseň vyvážím písni“, píše doslova v básni adresované Vilému Fridrichovi z Písnice.¹³ Vyhověla i dalším prosbám: když ji Johann Gernandus jménem Melissovy vdovy prosil o žalozpěv na slavného básníka a jedním dechem o oslavnou báseň na vlastního syna, když Oswald Croll žádal o úvodní báseň ke svému spisu *Basilica Chymiae* atd.¹⁴ Oficiálního uznání pozice ve vzdělanecké obci se Westonii dostalo, když ji Paulus Melissus v básnickém listu ještě před svou smrtí symbolicky korunoval vavřínovým věncem. Akt měl hodnotu srovnatelnou s fyzickou laureací; Melissovi umožňovalo udělit tento titul privilegium vyplývající z jeho funkce *comes Palatinus*, kterou obdržel v roce 1588, když působil v Heidelbergu jako knihovník.¹⁵

Zásadním kapitálem a zdrojem nejúčinnějších strategií, jež Westonia uplatňovala při pohybu na půdě humanistické *res publica litteraria*, byla textová práce s vlastní feminitou. Pokud chceme tyto strategie popsat, nemůžeme ovšem pohlaví (muž/žena) chápat jako biologicky dané. „Sociální pohlaví“ (gender) se zakládá spíše na stálém vymezování a redefinování pohlavních rolí a vztahů. O tomto procesu čteme i v humanistických textech — skladby Westonie a jejích přátel a obdivovatelů ukazují,

jak básnička naplnila v humanistické komunikaci ženskou genderovou roli a jak s ní nakládala při budování vlastní intelektuální pozice. Jaký byl širší kontext těchto strategií?

Přestože někteří badatelé poukazovali na fakt, že se za humanismu věnovalo literární tvorbě více žen, než se může na první pohled zdát, ve středoevropském kontextu byla Westonia opravdu jedinečná, skutečná „rara avis“, jak o ní napsal jeden z anonymních obdivovatelů.¹⁶ Formální úroveň dopisu Alžběty Albertiny z Kaménka, jediné další známé české autorky, která se pokusila zdolat bariéru humanistických jazykových normativů, tento obdivný výrok jen potvrzuje. Westoniiny literární kvality a mládí byly tak výrazné, že vzbuzovaly u jejích současníků nedůvěru — za všechny mluví reakce anglického krále Jakuba I., jehož se Westonia pokusila zainterесovat na boji o Kelleyho majetek. Král se měl kromě obvinění z plagiátorství ještě otázat, zda údajná básnička stejně dobře přede.¹⁷

Ideál ženy s klasickým vzděláním byl přitom v humanistické tradici pevně zakořeněn. Normativní text zde představoval jeden z *Důvěrných hovorů* (*Coloquia familiaria*), jakési vzorové humanistické konverzační příručky, již Erasmus vydal poprvé v roce 1518. V dialogu *Opat a učenná žena* zažene Maggdalia svým vzděláním do úzkých prostopášného opata a elegantně vyvrátí jeho argumenty: ženě patří do ruky vřeten a kužel, knihy ubírají ženám na rozumu, kterého „beztak mají málo“, a latina je pro ženské pokolení jazyk celkově nevhodný a nebezpečný. V rozhovoru je tematizováno rovnocenné vzdělanecké manželství. Erasmus dává za příklad několik svých současnic — mimo jiné i slavnou Caritas Pirckheimer, sestru humanisty Willibalda Pirckheimera, která jakožto abatyše norimberského kláštera sv. Anny vedla v izolaci své cely korespondenci s řadou říšských humanistů.¹⁸

Stejně jako pro Caritas Pirckheimer o necelé století dříve stala se pro Westonii feminita v první řadě prostředkem, jak ve vztahu k ostatním členům humanistické vzdě-

lanecké obce evokovat vlastní pokornou a poníženou pozici. Využívání feminity je postup, jehož ozvuky nalezneme jak v mnoha jejích textech, tak třeba i v samotném názvu nejrozsáhlejší sbírky *Parthenicon* (vlastně *Zpěvy panenské*). Obraz ženské neučenosti žádající mužskou intelektuální ochranu ještě umocnil vylíčení nezasloužené materiální bídy. Tím ale jeho strategická úloha zdaleka nekončila. Jak jsme se přesvědčili již ve sporu o „kulhavý hexametř“, namísto dodržování humanistického normativu o rovném vztahu mezi komunikujícími stavěla Westonia adresáty svých dopisů a básní do pozice otců, učitelů a soudců svého díla. To jistě nebylo u začínajících básníků až tak neobvyklé, ale poukazem na ženskou intelektuální nemohoucnost a slabost vytvořila vhodnou platformu pro intenzivnější lichocení. Westonia ve svých básních žádá humanistické současníky, aby podporovali „nevzdělanou dívku“ a její „dětinskou Múzu“ a odpustili nedokonalost „krákavým písním“ — plodům „ženského rozumu“.¹⁹ Na žádost Pečky z Radostic, aby napsala úvodní dedikaci k jeho českému spisu, odpovídá: „proč chceš mé básně, ženské hlouposti, předhodit mužskému soudu?“²⁰ „Proto když ve verši udělám chybu neb v zmateném sledu / berou se metra má, řekni jen: Od dívky jsou,“ čteme zas doslova v jedné z básní věnované Baldhofenovi.²¹ Jemu také na mnoha místech explicitně vkládá svou poezii do rukou a úpěnlivě ho žádá, aby ji zkontroloval a naložil s ní zcela podle vlastního uvážení. Čtenář naší edice se přitom může již v první básni přesvědčit, jak ukřivděně Westonia reagovala, když Baldhofen porušil pravidla intelektuální hry a skutečně postupoval bez jejího vědomí.²²

Ženská role, kterou Westonia v dobové intelektuální výměně zastávala, se ovšem promítla i do volby témat a literárních prostředků; v jistém směru ovlivnila celou její poetiku i poetiku okruhu jejích obdivovatelů. Součástí femininní komunikační strategie je řada expresivních vyjád-

ření „ženské“ emocionality: motiv slz, potlačovaného studu a bolesti.²³ Humanisty naopak Westonia a její žensství vybízely k užití inovativních metafor a slovních hříček, které by čistě maskulinní literární dialog neumožňoval (např. Calagiova hříčka s mluvnickým rodem slova poeta–básník).²⁴

Po obsahové stránce ovlivnila feminita antické mytologické paralely, jimiž básníci Westonii opěvovali. Téměř každý text, který se jí týkal, doslova přetéká mytologickými epitety (desátá Múza — sestra Apollonova, čtvrtá Grácie, Venuše, Nymfa atd.) a příměry k antickým a humanistickým autorkám (Sapfo, Damphila, Fulvia Morata, Marie de Gournay...) či k inspirujícím „múzám“ (Lesbia, Polla, Delia, Stella...). Redukce Westonie na pouhý „objekt“ básnickovy tvorby byla spíše výjimečným jevem. Podobně jakýkoliv frivolní tón měl zůstat pouze nevydanou součástí soukromé korespondence — pouze pro uši „českého přítele“ (patrně Pavla z Jizbice) byly určeny Heinsiovy žerty o tom, že onu učenou dívku bude nejlépe svést pod zámlinkou poezie, a pokud s tím bude „český přítel“ otálet, přijede do Prahy sám a poučí dívku při četbě římských erotických básníků o „umění milovat“.²⁵ V období před vytištěním sbírky *Parthenicon*, jejíž závěrečná pasáž zahrnuje *Katalog učených dívek a žen*, lze příměry ke klasickým básnírkám interpretovat jako další prostředek, jak mohl humanista před tváří *res publica litteraria* demonstrovat úroveň vlastního vzdělání. Určitý návod, ke komu Westonii přirovnat, sice poskytl básníkům už Baldhofen (v edičním epilogu sbírky *Poemata*), ale ještě následujících osm let byly invenční možnosti na tomto poli zcela otevřené. Po vydání *Katalogu* nabyla tato přirovnání téměř kanonizované formy.

Také fyzická krása představuje námět, který se v maskulinní komunikaci téměř nevyskytoval. V případě Westoniiných obdivovatelů se nakonec tématu tělesnosti nedostalo až takové pozornosti, spíše než samotnou Westonii

obdivovali ušlechtilou krásu její podobizny, což jen potvrzuje „distanční“ formu jejích kontaktů. Obraz Westonie oplývající tělesným půvabem je součástí až jejího „Nachleben“.

Nabízí se samozřejmě otázka, zda výjimečná pozice, kterou naši básnířce plně přiznávali i současníci, nabídla Westonii možnost vykročit z dobového rámce genderových vztahů. Na první pohled by se totiž mohlo zdát, že vstup ženy do dosud tradičně maskulinních komunikačních struktur a jeho silný pozitivní ohlas poukazovaly (po vzoru Erasmoveho dialogu) na ženskou intelektuální potenci, a mohly tak stávající struktury rozkolísat a změnit. Z předchozích odstavců ovšem vysvítá pravý opak. Skutečnost, že Westonia zastoupila v dobové humanistické komunikaci ženskou roli, nutila její účastníky k přímé reflexi feminity a pohlavní diference. „Rivalka mužské přirozenosti, jež všude dobývá slávu,“ tak lichotí Westonii jeden z jejích anonymních obdivovatelů.²⁶ Tento výrok „bez autora“ jako by symbolicky shrnul názory obsažené v oslavných dílech básníků, jejichž jména dnes známe. Podívejme se ještě na jeden citát. V epithalamion (tedy blahopřání ke sňatku) adresovaném Westonii a Janu Leonovi se dočteme: „hle, nové pohlaví — jeho zrod oblažila Lucina, Juno dodala moudrost a Jupiter výmluvnost.“ A text pokračuje: „ctnost se neohlíží na stav či pohlaví, i ženskému pokolení je často vlastní mužská ctnost.“²⁷ Vzdělání a ctnost (ne náhodou odvozená v latině od slova „muž“) jsou tedy součástí mužské přirozenosti. Feminita je naproti tomu bílá stránka, do níž ovšem lze část této přirozenosti vepsat. Westonia — výjimka mezi ženami, která vyměnila vřetenou za brk — toto pravidlo potvrzuje, a ačkoliv do ní „bylo vepsáno“ tolik, že před jejími verši desítky mužů přiznávali vlastní porážku, na celém modelu se nic nemění.

„Co odepřela ti příroda, učená Westonie?“ zeptal se téměř patnáct let po básnířčině smrti heidelberský huma-

nista Matthias Zuber. „Nic, kromě toho, že ses narodila jako žena.“²⁸ Zuber se z hlediska naší interpretace zmýlil, a to hned dvakrát. Zaprvé — důležitější než fakt, že se Westonia narodila jako žena, je femininní genderová role, kterou sehrála v dobových intelektuálních vztazích a patrně i v jiných oblastech svého života. Na rozdíl od mateřství a manželství však byla intelektuální role v dobovém kontextu zcela neobvyklá a pro nás o to cennější, že můžeme v textech sledovat proces jejího utváření. Zadruhé — tato role nepředstavovala v humanistické komunikaci žádný handicap, právě naopak. Westonia nepřekročila rámec genderových vztahů, při svém pohybu v humanistické vzdělanecké obci ho ovšem dokázala zúročit. Svou intelektuální prestiž zvyšovala díky strategii založené na feminitě jakožto stavu, který má automaticky nižší status a opravňuje zaujmout poníženou pozici. Potřebuje být souzen, učen a opravován. Doslova žádá o „vpisování“. Jak jsme viděli v předchozích odstavcích, zahuštění humanistické komunikační sítě kolem „desáté Múzy“ svědčí o úspěchu této strategie. Takže skutečná „rara avis“ v humanistické *res publica litteraria*? Bezesporu ano.

¹ *Parthenicon Elisabethae Ioannae Westoniae, Virginis nobilissimae, poëtriae florentissimae, linguarum plurimarum peritissimae, opera et studio G. Mart. a Baldhoven, Sil. collectus, et nunc denuo amicis desiderantibus communicatus. Pragae. Typis Pauli Sessii, s. a. (cca 1610), fol. D1v–D2v.* Pracovala jsem s exemplářem NK v Praze sign. 9H226. Básně budou dále citovány také podle tradičního úzu, jehož autorem je Antonín Kolář a přidržuje se ho i *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě* (v tomto případě tedy I.47–49). Vzhledem k povaze tohoto příspěvku se v poznámkovém aparátu omezím pouze na pramenité citace; ze základní literatury věnované Westonii a jejímu dílu srov.: Antonín Kolář, Humanistická básnička Vestonia, in: *Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě IV/40*, Bratislava 1926; Karel Hrdina, Dvě práce z dějin českého humanismu, *Listy filologické* 55, 1928, s. 14–19; Bohumil Ryba, Westoniana, *Listy filologické* 56, 1929, s. 14–28; Bohumil Ryba, Pražská básnička v milostné elegii Heinsiově, in: *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám*

1872–1932, Praha 1932, s. 381–389; Bohumil Ryba, Westoniin bla-hopřejný list anglickému králi Jakubovi I., *Listy filologické* 59, 1932, s. 385–390; Irmgard Patzak, Eine Prager Dichterin im Zeitalter Rudolfs II., in: *Prager Jahrbuch 1943*, hrsg. von Franz Höller, Volk und Reich Verlag Prag, Amsterdam–Berlin–Wien 1943, s. 102–106; Jan Martínek, Průzkum zahraničních humanistických bohemik, *Listy filologické* 89, 1966, s. 188; Jan Martínek, Humanistica, *Listy filologické* 97, 1974, s. 157; Jan Martínek, Humanistica — Westoniana, *Listy filologické* 100, 1977, s. 114–115; *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě V.*, zal. Antonín Truhlář — Karel Hrdina, pokrač. Josef Hejnic — Jan Martínek, Praha 1982, s. 470–471; Ivan Sviták, *Malostranská Sapho. Opožděná recenze díla Elisabethy Johanny Westonové (1582–1612)*, Praha 1994; Eduard Petru, Alžběta Jana Westonie a její místo v české literatuře, in: *Vzdálené hlasy*, Olomouc 1996, s. 258–271 (pův. *Česká literatura* 33, 1985, s. 424–437); Elisabeth Jane Weston, *Collected Writings*. Edited and translated by Donald Cheney and Brenda M. Hosington. With the assistance of D. K. Money, University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London 2000.

² *Parthenicon*, III.59, v. 3–4.

³ *Parthenicon*, I.39; III.31.

⁴ *Parthenicon*, III.5.

⁵ V Zaháni působili Westoniini korespondenti Jáchym Schlegel a Jindřich Walter (*Parthenicon*, III.33 a III.36).

⁶ *Parthenicon*, III.24.

⁷ Scaligerův list srov. *Parthenicon*, III.2; Westoniinu odpověď srov. Bohumil Ryba, Westoniana, *Listy filologické* 56, 1929, s. 15n.; *Collected Writings*, s. 330.

⁸ *Parthenicon*, III.5 a III.21–32; III.57 (báseň I.41); III.37; III.48; Bohumil Ryba, Pražská básnířka, s. 386–387; *Collected Writings*, s. 410.

⁹ *Poemata Elisab. Ioan. Westoniae Anglae, virginis nobilissimae, poetriae celeberrimae, linguarum plurimarum peritissimae, studio ac opera G. Martini a Baldhofen Silesii collecta et amicis communicata*, Frankfurt nad Odrou 1602, Lectori amico, fol. ii.88; *Collected Writings*, s. 314–316.

¹⁰ *Parthenicon*, III.34; I.37, v. 5 a 6.

¹¹ *Parthenicon*, III.30.

¹² *Collected Writings*, s. 326; *Parthenicon*, I.33, I.34, III.14.

¹³ *Parthenicon*, I.15, v. 5 a 6.

¹⁴ *Parthenicon*, III.10; II.106.

¹⁵ *Parthenicon*, III.45, v. 29n.

¹⁶ *Parthenicon*, II.102, v. 27.

¹⁷ *Parthenicon*, III.3 a III.4.

¹⁸ V českém překladu srov. Erasmus Rotterdamský, *Důvěrné hovory*, Praha 1999, s. 59–65.

¹⁹ Srov. *Parthenicon*, I.23, v. 5n.; I.30, v. 9; I.34, v. 3; I.35, v. 8; I.49, v. 6; II.100, v. 5.

²⁰ Michael Pečka z Radostic, *Akcí a rozepře mezi filozofem, v lékařství doktorem a orátorem aneb prokurátorem, třemi vlastními bratry...*, Praha 1609, titulní list; *Collected Writings*, s. 350.

²¹ *Parthenicon*, I.37, v. 17n.

²² *Parthenicon*, III.21; Bohumil Ryba, *Westoniana*, s. 16n.

²³ Srov. např. *Parthenicon*, I.9, v. 39–40; I.24, v. 11–12; I.38, v. 7; I.39, v. 29; II.100, v. 8; III.22; atd.

²⁴ *Collected Writings*, s. 388. Dále srov. *Parthenicon*, II.102, v. 31n.; III.37; *Collected Writings*, s. 398.

²⁵ Bohumil Ryba, *Pražská básnička*, s. 382–384.

²⁶ *Parthenicon*, II.103, v. 1n.

²⁷ Pečka z Radostic, *Akcí*, fol. Y4r, v. 13n. a Y5r, v. 47n.; *Collected Writings*, s. 354 a 356.

²⁸ *Collected Writings*, s. 436.